

Radim Marada (ed.): *Etnická různost a občanská jednota*

Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2006, 312 s.

V roce 2006 vyšel v brněnském Centru pro studium demokracie a kultury sborník textů, jejichž ústředním motivem je téma etnicity ve vztahu k občanství. Editor Radim Marada spolu s dalšími devíti autory a autorkami působícími na brněnské univerzitě přišli se sympatickým záměrem kriticky rozpracovat koncept občanské inkluze Jeffreyho C. Alexandera, zasadit ho do širších teoretických souvislostí a především otestovat jeho analytickou nosnost na konkrétních aktuálních tématech.

Kniha je promyšleně strukturována do tří jasně vymezených oddílů. V první části publikace najdeme společná teoretická východiska: překlad Alexanderova textu z roku 1988 „Ústřední solidarita, etnická okrajová skupina a sociální diferenciacie“ („Core solidarity, Ethnic Outgroup and Social Differentiation“ in J. C. Alexander. *Action and Its Environment. Towards a New Synthesis*. New York: Columbia University Press 1988) a na něj navazující stať z roku 2001 „Promyšlení ‚způsobů začlenění‘: asimilace, napojování a multikulturalismus jako varianty občanské participace“, přičemž oba texty jsou uvedeny a kriticky srovnány samotným autorem ve speciální předmluvě napsané přímo pro tuto publikaci („Theorizing the ‚Modes of Incorporation‘: Assimilation, Hyphenation, and Multiculturalism as Varieties of Civil Participation.“ *Sociological Theory* 19 (3)).

Po Maradově zasazení zmíněného konceptu občanské inkluze do kontextu klasické sociologické teorie a jeho kritickém shrnutí a zhodnocení následují dva oddíly textů zaměřených na aplikaci Alexanderovy koncepce. Autoři se v nich rozhodli prověřit možnosti a meze užití konceptu občanské inkluze jako interpretačního nástroje současných sociálních fenoménů.

Tematicky lze jistě nalézt návaznost

na jedno z poměrně nedávných čísel brněnských *Sociálních studií* „Dilemata občanské společnosti“ (Radim Marada (ed.): *Dilemata občanské společnosti. Sociální studia* 2005 (1)). Zmíněné soubory textů spojuje nejen jméno editora Radima Marady, ale zcela očekávaně se v nich opakují i jména dalších přispěvatelů (Andrea a Pavel Baršovi, Csaba Szaló a Eleonóra Hamar), kteří se tematikou občanské společnosti zabývají. Jak ve své recenzi zmíněného monotematického čísla *Sociálních studií* podotýká Marek Skovajsa, „... domácích prací přistupujících k občanské společnosti z teoretické perspektivy je stále poskrovnu. Pokud nějaké existují, pak pocházejí jistě nikoli náhodou od autorů, jejichž články jsou v čísle zastoupeny.“ (*Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 2007, 43 (2): 466)

V novější publikaci je námět občanské společnosti zúžen na problematiku možností začlenění etnicky diferencovaných skupin. Ostřejší vymezení tématu ale zdaleka neznamenaá teoretické ochuzení. Právě naopak – zvolením jasného ústředního bodu, jímž je Alexanderova koncepce občanského začlenění, vznikla publikace, která působí velmi kompaktním dojmem – autoři našli prostor jak pro teoretické rozpracování konceptu, tak pro seznámení čtenářů s možnými aplikačními strategiemi. Jakkoli je úroveň těchto aplikací dosti odlišná, nelze knize upřít jedno. Texty názorně dokazují, že propojení teorie s aktuálním společenským děním je možné a navíc přínosné. Daří se tak poměrně úspěšně vyvrátit argument některých kritiků současné sociologické teorie, kteří jí vytýkají přílišnou vzdálenost od skutečného „sociálna“. Kniha demonstruje jednu z imanentních vlastností (dnes už zřejmě celého) oboru sociologie, a sice jeho reflexivitu, která se v tomto případě týká zejména nově se rozvíjejícího pole kulturních studií.

V úvodu Jeffrey Alexander komentuje cestu, kterou jeho koncept občanské integrace etnicky definovaných skupin urazil během téměř třicetileté dráhy svého vývoje.

Jádro modelu zůstalo zachováno, zásadní je oddělení solidarity ústřední (*core-group*) a okrajové skupiny. V Ústřední solidaritě Alexander tvrdí, že míra začlenění okrajové skupiny závisí na dvou základních faktorech: „... faktorů vnějšího prostředí, odkazujícím ke společenské struktuře, jež obklopuje ústřední skupinu,“ a „vnitřním, neboli volným faktoru, jenž odkazuje ke vztahu mezi primordiálními vlastnostmi ústřední a okrajové skupiny“ (s. 23). *Primordiálními vlastnostmi* má autor na mysli charakteristiky zdánlivě se jevící jako přirozené – *rasu, příbuzenství, území, jazyk, případně náboženství* (s. 18–19). Šance na úspěšnou inkluzi je vyšší ve společnosti s vysokou diferencovaností systémů (ekonomických, politických, náboženských a integračních) a v případě blízkosti primordiálních vlastností okrajové a ústřední skupiny (s. 23). S odklonem od původní neofunkcionalistické pozice směrem ke kulturním studiím však Alexander kritizuje svůj předchozí příliš objektivní způsob nahlížení na rozdíly mezi primordiálními vlastnostmi ústřední a okrajové skupiny, které považoval za hlavní faktor rozhodující o exkluzi či inkluzi. V novějším příspěvku zdůrazňuje, že zdánlivě stejně vzdálené vlastnosti různých okrajových skupin od ústřední mohou být vnímány odlišně – je tedy třeba zkoumat, jak jsou tyto primordiální znaky konstruovány (s. 12–13). Další rozvoj původního modelu se odvíjí od Alexanderova rostoucího vědeckého zájmu o „občanskou společnost“, kterou definoval již ve svých předešlých textech jako „... sféru nebo subsystém společnosti, který je analyticky a do různé míry empiricky oddělen od sfér politického, ekonomického a náboženského života (...). Občanská společnost je sférou solidarity ve které jsou úzce propojeny abstraktní universalismus a partikularistické verze společenství. Jde o normativní a současně reálný koncept“ („Citizen and Enemy as Symbolic Classification: On the Polarizing Discourse of Civil Societies.“ Pp. 96–97 in J. C. Alexander (ed.). *Real*

Civil Societies. London: Sage, 1998). Alexander si tak nově všímá interakcí občanské a neobčanské (tj. například ekonomické) sféry a právě *občanská sféra* se stává klíčovým pojmem jeho současné koncepce začleňování okrajových skupin.

Pokud jde o formu inkluze, nenárokuje si žádný z obou modelů neutralitu. Naopak, v obou textech je patrná autorova náklonnost ke konkrétnímu typu inkluzivních praktik. Ve starším z nich konceptualizuje tři ideální typy strategií politického začlenění okrajových skupin: *asimilaci, etnický uvědomělou inkluzi* (tj. *afirmativní akci*) a *etnický separatismus*. Původně se přiklání k asimilaci jako ideálu, přičemž ji definuje jakožto „...úsilí o dosažení plné institucionální participace prostřednictvím identifikace s primordiálními vlastnostmi ústřední skupiny“ (s. 35). Svůj postoj ale v pozdějším textu reviduje. Až později si, jak sám píše, uvědomil, že asimilace „... často pokračuje ve stigmatizaci *vlastností* okrajových skupin i poté, co jsou dříve vyloučené *osoby* začleněny a je jim dovoleno stát se ‚svobodnými‘. ... (P)okud má být začlenění úplné – musí vlastnosti okrajových skupin samy projít procesem přehodnocení. Z této perspektivy není pluralismus zrušením rozdílů, ale ve skutečnosti jejich občanským a veřejným zdůrazněním“ (s. 14, kurziva a uvozovky v originále). V novější esaji proto Alexander rekonceptualizuje tři varianty občanského začlenění – *asimilaci, napojování* a *multikulturalismus*, přičemž se v kontrastu ke své původní pozici kloní právě k multikulturalismu, který podle něj posiluje občanskou sféru. Jak autor tvrdí: „Multikulturalismus rámuje stav, v němž skupiny veřejně vyjadřují právo na to být obdivovány na základě své odlišnosti“ (s. 70).

V tomto bodě navážeme na text Radima Marady „Od Marxe k Alexanderovi. Občanská inkluze jako problém moderní společnosti“ (s. 72–114). Autor v něm zasazuje Alexanderův koncept občanského začlenění do historického kontextu teorií

inkluze Karla Marxe a Talcotta Parsonse a všimá si jejich vzájemných podobností a odlišností.

V závěrečném shrnutí a zhodnocení Alexanderových konceptuálních posunů upozorňuje Marada na některé analytické slabiny. Podotýká například, že v případě multikulturní strategie inkluze stojí političtí zástupci okrajové skupiny před nesnadným rozhodnutím, která z charakteristik daného etnika má být vnímána jako reprezentativní (s. 111). Jak dodává, Alexander nenabízí jasnou odpověď na to, zda by se v tomto ohledu mělo zvažovat symbolické očištění charakteristik, skrze které se lidé etnický definují (např. barva kůže nebo hudební vkus), a nebo má být cílem multikulturního začlenění především zdůraznění přínosu „vlastních tradic“ okrajové skupiny do „sdílené občanské kultury“ (ibid.).

Ačkoli Marada oceňuje empirickou a analytickou senzitivitu Alexanderovy současné koncepce, vyjadřuje se kriticky k jeho normativnímu důrazu na multikulturalismus jako adekvátní formu začlenění. Zdůrazňuje při tom potřebu zachování kritického analytického odstupu a (správně) namítá, že „... z pohledu samotných aktérů zůstává asimilace zrovna tak legitimní volbou, tj. strategií začlenění...“ (s. 112–113; kurziva v originále).

Možnosti užití Alexanderova konceptu etnické inkluze v praxi jsou dále prověřovány ve čtyřech textech, které v knize najdeme v podkapitole „Etnicita“.

Potenciálu asimilativních versus multikulturních inkluzivních strategií se ve své stati zabývající se praktikami etnizace deviantního chování dětí a mládeže ve výchovných institucích dotýká Karel Červenka. Popisuje selektivní rozhodování profesionálů z výchovných institucí (jako možných zprostředkovatelů solidarity ústřední skupiny) o umístění klienta do preventivně orientovaného *střediska výchovné péče* nebo nápravného *výchovného* či *diagnostického ústavu*. Autor ukazuje, že současné nastave-

ní pravidel vstupu do preventivní péče je u nás pro Romy nepřekonatelnou bariérou. Možné řešení vidí Červenka v multikulturní redefinici etnických vlastností, která by v rámci sdílené solidarity vyústila v přizpůsobení stávajících pravidel těmto charakteristikám.

Na tenzi, ve které se Romové ocitají, neboť jsou na ně ze strany ústřední skupiny kladeny požadavky jak na asimilaci, tak na zachování etnické identifikace, a tedy zostření meziskupinových hranic poukazuje ve svém textu Kateřina Klíčová. Vychází z výsledků stacionárního kvalitativního výzkumu zaměřeného na praktiky situačních artikulací etnokulturní (resp. romské) identity. Ukazuje, že zmíněný rozpor se projevuje při sčítání lidu v ČR, kdy se k romské identitě hlásí pouze zlomek Romů.

Autoři zbylých dvou textů v oddílu „Etnicita“ se věnují zahraničním fenoménům. Nevybočují však z řady dalších autorů pouze volbou tématu, jako spíše způsobem práce s „ústředním“ Alexanderovým konceptem. Andrea a Pavel Baršovi v úvodu svého příspěvku přiznávají neznalost Alexanderovy koncepce v době, kdy původní text připravovali. Zachovávají proto svou prvotní terminologii. I přes odlišný pojmový aparát je však paralela s Alexanderovým konceptem zřetelná a autoři ji na začátku textu jasně vysvětlují. Výsledkem je zajímavá stať věnovaná přistěhovaleckým politikám Německa, Francie a Velké Británie, kterou nenarušuje snaha o „našroubování“ tématu do Alexanderova pojmového rámce.

Dá se říci, že na opačném pólu leží stať Slavomíry Ferenčuhové, která s Alexanderovým modelem pracuje naopak velmi podrobně. Jeho nosnost ověřuje na aktuálním tématu nepokojů na francouzských předměstích. Shledává, že model zde neposkytuje dostatečné vysvětlení situace, přičemž základním úskalím je už to, že ve zmíněných teritoriálně vymezených nepokojích, v nichž se mísí obyvatelé různých etnik, ne-

Lze najít společnou primordiální charakteristiku, která by vytvářela vazbu solidarity mezi příslušníky okrajové skupiny. Autorka dále upozorňuje na nejasnosti ohledně vymezení pojmu *konstruovaných primordiálních charakteristik* (s. 196). Lze těžko určit, zda by sám Alexander očekával, že jeho model může posloužit jako konceptuální rámec pro analýzu vybraného problému. Pokud ano, pak autorka odhalila zjevné slabiny. Jinak se ale zdá, že povaha zkoumaného fenoménu nesplňuje základní modelové charakteristiky (jasné vymezení okrajové skupiny a vnitroskupinovou solidaritu), a proto je nevhodnost použití modelu na první pohled zřetelná. Autorka sama dospívá ke stejnému závěru a fenomén vysvětluje s užitím teoretických přístupů jiných autorů (např. Wacquant).

Zmiňme ještě podkapitolu „Paměť“ zaměřenou na vztah kolektivního vzpomínání a inkluze. Najdeme v ní čtivé příspěvky Csaby Szaló a Eleonóry Hamar popisující diferencovanost úspěšné sociální inkluze kultury vzpomínání na holocaust do národní maďarské kultury oproti neúspěšnému začlenění vzpomínání slovenských Maďarů na Trianon, stať Evy Šlesingerové, v níž autorka na základě autobiografických rozhovorů s českými Němci popisuje způsoby neustálého konstruování okrajové a ústřední skupiny a zdůrazňuje, že způsob, jímž je minulost reprezentována, má vliv na možnosti inkluze či exkluze aktérů.

V tomto oddíle najdeme i text Patricie Hanzlové věnovaný způsobům reprezentace češství ve fotografii. Autorčiny závěry představují mj. paralelu k Maradově poznámce, že je obtížné identifikovat vlastnosti, které skutečně reprezentují určitou (v tomto případě ústřední) skupinu. Autorka se nesnaží odhalit „přesnou podobu primordiálních vlastností core-group“, ale pokouší se popsát, „v jakých pojmech a obzorech se také může vyjadřovat češství, jaká zobrazení také – mimo jiné – jsou součástí hranic jádra české nacionality“ (s. 164).

Závěrem můžeme říci, že jedním z hlavních přínosů sborníku je nepochybně mnohostranný rozbor Alexanderova konceptu, nelze ale opominout ani zdánlivě triviální fakt, že se Alexanderův koncept inkluze díky českému vydání má šanci dostat do povědomí širší sociologické obce, tedy i těch, kteří současný příklon autora k „silnému programu“ v kulturních studiích zaznamenali zatím jen letmo.

Veronika Frantová

Marek Nohejl: *Jednání, diskurs, kritika: Myslet společnost*

Praha, Sociologické nakladatelství 2007, 242 s.

Sociologická teorie, jakkoliv početné má zastánce a jakkoliv je její místo v oblasti sociálněvědních zkoumání oprávněné, nedostává na českém knižním trhu příliš mnoho prostoru. Nakladatelství se musí věnovat vydávání překladů klasických autorů, splácet mnohaletý kulturní dluh nebo se zaměřovat na tituly určené pro širokou čtenářskou obec a „popularizovat sociologii“. Marek Nohejl, jehož první kniha *Lebenswelt a každodennost v sociologii Alfreda Schütz* přispěla také ke splácení onoho zmiňovaného dluhu, je jedním z mála publikujících mladých českých teoretiků, od kterých se již očekává kvalitně odvedená, původní teoretická práce, reflektující aktuální dění. Když tedy v roce 2007 vyšla v Sociologickém nakladatelství Nohejlova druhá (na dizertační práci založená) kniha *Jednání, diskurs, kritika: Myslet společnost*, bylo už na místě se ptát, zda autor očekávání naplnil a zda svým textem přispěl k vytváření kvalitní české sociologické teorie. Ještě než se dostaneme k samotnému obsahu knihy, můžeme říci, že autor v nelehké pozici obstál a přes některé nedostatky je možné jeho počín považovat za jeden ze světlých bodů loňského sociologického knižního roku.